

ΙΕ΄ ΣΥΜΠΟΣΙΟ ΑΡΧΑΙΑΣ ΚΥΠΡΙΑΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ

ΕΠΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

Οι Ομηρικοί Ύμνοι εις Αφροδίτην και σχετικές παραδόσεις¹ που επιβιώνουν μέχρι σήμερα στην Κύπρο

Δρ Ειρήνη Ροδοσθένους

Από τα πανάρχαια χρόνια η Κύπρος αποτέλεσε κοιτίδα πολιτισμού. Μια πτυχή του πολιτισμού αυτού ήταν η μεγάλη θρησκευτικότητα των Κυπρίων. Κατά τη μακρά περίοδο της αρχαιότητας υπήρξαν στην Κύπρο πολλές θρησκείες και λατρεύτηκαν θεότητες ελληνικές, φοινικικές, αιγυπτιακές. Η θεότητα όμως που ταυτίστηκε με την ίδια την Κύπρο - ήδη από τα Ομηρικά χρόνια - ήταν η Αφροδίτη. Η λατρεία της στην πιο χαρακτηριστική της μορφή παρουσιάζεται στην Κύπρο κατά τη 2η χιλιετία π.Χ. και, όπως αποδεικνύεται, οι ιεροτελεστίες προς τιμή της ήταν ακόμη δημοφιλείς μέχρι τον 5ο μ.Χ. αιώνα. Η Αφροδίτη, επειδή καταγόταν από την Κύπρο, είχε την πρώτη θέση στο κυπριακό πάνθεον, πράγμα που αποδεικνύεται, μεταξύ άλλων, από την πολύπλευρη και μακρόχρονη λατρεία της, το μεγάλο, για ένα τόσο μικρό νησί, αριθμό ιερών και τόπων αφιερωμένων σε αυτήν και από την τεράστια ποσότητα αρχαιολογικών ευρημάτων που συνδέονται με τη λατρεία.

Το όνομα της Αφροδίτης συνδεόταν σε κάποιες χρονικές περιόδους με αρνητικές φήμες, ότι δηλαδή η θεά γεννά στις καρδιές των ανθρώπων ακάθαρτους έρωτες και άνομα πάθη, δημιουργεί σκάνδαλα και προκαλεί το κακό. Αρχαίες πηγές, ωστόσο, δημιουργούν και μιαν άλλη εικόνα για την Αφροδίτη, την εικόνα μιας πάναγνης θεότητας. Την καθαρότητα στον θεϊκό χαρακτήρα της Κύπριδος Αφροδίτης υποδηλώνουν σαφέστατα οι μύθοι για την καταγωγή και τη γέννησή της. Κατά τον Ησίοδο, πατέρας της θεάς ήταν ο Ουρανός και μητέρα της η Θάλασσα, δηλαδή τα δύο αγνά και αμόλυντα στοιχεία του ορατού κόσμου.

¹ Κάποιες από τις παραδόσεις αυτές αναζητήσαν και παρουσίασαν μαθήτριες του Λυκείου Λιβαδιών με την καθοδήγηση της κ. Μάρως Μελανίδου, φιλόλογου.

Η λατρεία της παρουσιάζει στην Κύπρο διαφοροποιήσεις από τόπο σε τόπο. Στο μεγαλύτερο κέντρο λατρείας της, την Παλαίπαφο, δεν υπήρχαν αγάλματα, γυμνά ή όχι, ούτε άλλες απεικονίσεις της θεάς. Υπήρχε μόνο ένας μεγάλος λίθινος κώνος, που αποτυπώνεται και σε νομίσματα της Ρωμαϊκής εποχής. Η λατρεία της ήταν ανεικονική. Η αποφυγή προσωποποίησης της θεάς εξέφραζε τη μαρτυρούμενη αντίληψη ότι στην Κύπρο η Αφροδίτη εκπροσωπούσε όλα τα ζωντανά πλάσματα πάνω στη γη, ανθρώπους, φυτά, ζώα, πουλιά, ψάρια, συνεπώς δεν ήταν δυνατό να είχε μία συγκεκριμένη μορφή, όπως χαρακτηριστικά δηλώνεται παρακάτω:

**Καί τ' ἔδαμάσσατο φύλα καταθνητῶν ἀνθρώπων
Οἴωνούς τε διιπετέας καὶ θηρία πάντα,
ἡμὲν ὄσ' ἡπειρος πολλὰ τρέφει ἡδ' ὄσα πόντος**
Υ1 Εἰς Αφροδίτην

Ο γεωγράφος Στράβων γράφει ότι κάθε χρόνο, στη μεγάλη ετήσια γιορτή της θεάς, την άνοιξη, συνέρρεαν εκεί πλήθη από όλες τις πόλεις και από το εξωτερικό. Μεγάλης σημασίας είναι και το γεγονός, σύμφωνα με άλλες πηγές, ότι οι προσφορές προς τη θεά δεν περιλάμβαναν σφάγια, όπως συνηθιζόταν να γίνεται σε άλλες περιπτώσεις, αλλά καρπούς, φυτά, λουλούδια, βότανα και αρώματα. (κρόκος Αφροδίτης). Ακόμα πιο σημαντική θεωρείται και η αυστηρή απαγόρευση να μην χυθεί έστω και μία σταγόνα αίμα στο βωμό της θεάς. Ως «έφορος γενέσεως πάσης», η θεά ήταν υπεύθυνη για κάθε μορφή ζωής και δεν ήταν επιτρεπτό να χάνονταν ζωές, έστω ζώων, για να τιμηθεί η προστάτιδα τους.

**Κυπρογενῆ Κυθήρειαν ἀείσομαι, ἥ τε βροτοῖσι
μείλιχα δῶρα δίδωσιν, ...**
Υ3 (X) Εἰς Ἀφροδίτην

Ένα πλήθος επιθέτων της θεάς, που μαρτυρούνται τόσο από επιγραφές όσο και από φιλολογικές πηγές, φανερώνει τις διάφορες ιδιότητές της. Επιγραφή από τους Γόλγους ονομάζει τη θεά *Μυκηρόδον*, μάλλον από τη λέξη ‘μύκηρος’ που σημαίνει αμύγδαλο, (ακόμη σήμερα η Πάφος παράγει πάρα πολλά αμύγδαλα) άρα θεά των αμυγδαλιών. Από τα διάφορα μέρη της λατρείας της, η θεά αποκαλείτο Παφία, Γολγία, Αμαθουσία, Ζεφυρίτις, Ιδαλία, Ιεποκηπία, Ορεία, Σαλαμινία, Ακραία κ.α. Ο Ησύχιος γράφει ότι στην Κύπρο η θεά ονομαζόταν *Ελεήμων*, αυτό δε είναι επίθετο ιδιαίτερα εκφραστικό για τη σχέση της με το νησί. Είναι εντυπωσιακή η επιβίωση του επιθέτου μέχρι τις μέρες μας. «Ελεούσα» θα ονομαστεί η θαυματουργική εικόνα της Παναγίας του Κύκκου.

Ως θαλασσινή, επίσης, θεότητα η Αφροδίτη είχε στην Κύπρο τις ιδιότητες του Ποσειδώνος και μεταξύ άλλων τα επίθετα *Λιμενία* (προστάτιδα των λιμανιών), *Εναλία* (θαλασσινή), κατά το *Κύπρου είνάλιης (Ἡ πάσης Κύπρου κρήδεμνα λέλογγεν είνάλιης* Y2 (VI) *Είς Ἀφροδίτην*), *Αναδυομένη*, *Ποτνία*, *Εύπλοια*. Η θεά υπήρξε ακόμη προστάτιδα των ναυτικών και του θαλάσσιου ταξιδιού, όπως στην Ορθόδοξη εκκλησία ο Άγιος Νικόλαος θεωρείται ο κατ’ εξοχήν προστάτης των ναυτικών².

Σε φιλολογικές πηγές η Αφροδίτη αποκαλείται *Ανασσα*, βασίλισσα δηλαδή, αλλά και *Δέσποινα* της Κύπρου (το «Δέσποινα» καθιερώθηκε αργότερα ως η συνηθέστερη στη Κύπρο επίκληση της Παναγίας, ενώ στην Πάφο η Παναγία απεκλήθη και με το χαρακτηριστικό επίθετο *Αφροδίτισσα*). Αλλά και το επίθετο *Κουροτρόφος* υποδηλώνει την Αφροδίτη ως προστάτιδα και της μητρότητας. Ως θεά της φύσης πάλι, της ανθοφορίας και της κάρπισης, η Αφροδίτη απαντάται και με λατρευτικά επίθετα όπως *Άνθεια*, *Ιοστέφανος*, *Εϋστέφανος (Πᾶσιν δ’ ἔργα μέμηλεν ἔϋστεφάνου Κυθρείης. Υ1 (V) Είς Ἀφροδίτην)*. Το επίθετο *Επήκοος* πάλι, δηλώνει το αδιάπτωτο ενδιαφέρον της θεάς για τους ανθρώπους.

² Η μαθήτρια του Λυκείου Λιβαδιών Φλώρα Αντωνίου διάβασε μια σχετική παράδοση, σύμφωνα με την οποία η Αφροδίτη παρουσιάζεται ως στοιχείο του νερού. Η γιαγιά της συχνά της διηγείται ότι, όταν συνέβαινε ένα ναυάγιο, οι ναύτες έλεγαν πως η θεά εμφανιζόταν στα νερά, πολύ κοντά στο ναυάγιο. Αυτή η διήγηση επιβεβαιώθηκε από κάποιον κάτοικο της περιοχής του μοναστηριού του Απ. Ανδρέα και ένδειξη για αυτό είναι η φιγούρα μιας γυναικείας μορφής που πλέει δίπλα από ένα βυθισμένο καράβι ζωγραφισμένης σε ένα βράχο της περιοχής.

Ιερό σύμβολο της Αφροδίτης ήταν και το περιστέρι «πουλί ερωτικό του γάμου του ισόβιου», του στέρεου δηλαδή γάμου, του δίχως χωρισμό. Ο Κορνούτος («Περί της των Θεών Φύσεως»,1.24) εξηγεί ότι μεταξύ όλων των πουλιών το περιστέρι είναι το πιο καθαρό και φιλοφρονητικό. Ο Διογενιανός («Περί Παροιμιών» 178) λέγει ότι κατά τις τελετές προς τιμή της θεάς, οι Κύπριοι άφηναν ζωντανά περιστέρια να πετάξουν ελεύθερα. Το ίδιο έθιμο εξακολουθεί να ισχύει και σήμερα στην Κύπρο, κυρίως σε κυπριακούς γάμους που τελούνται στην ύπαιθρο σύμφωνα με τον παραδοσιακό τρόπο τέλεσης του μυστήριου του γάμου.

Ναοί της Αφροδίτης αναφέρεται ότι υπήρχαν στους Σόλους, στο Μάριον (Πόλη Χρυσοχούς), στη Σαλαμίνα, σε περιοχή της Αγίας Νάπας, στο ακρωτήριο Γκρέκο, στην κορυφή του βουνού όπου αργότερα ιδρύθηκε το μοναστήρι του Σταυροβουνιού, στο Ιδάλιον, στους γειτονικούς Γόλγους (Αθηνένου), όπου εκεί υπήρχε ιερό άλσος και στην Ταμασό. Στην τελευταία, οι μύθοι αναφέρουν ένα κήπο στο μέσο του οποίου φύτρωνε ένα ολόχρυσο δέντρο, και από το δέντρο αυτό είχε κόψει η θεά τα τρία χρυσά μήλα που χάρισε στον Ιππομένη για να νικήσει σε έναν αγώνα δρόμου και να κερδίσει την Αταλάντη³.

Η αγάπη των Κυπρίων για την Αφροδίτη είναι ζωντανή μέχρι και σήμερα μέσα από τη λαϊκή δημοτική ποίηση και μουσική.

*Είσαι αθθός των κοριτσιών της γειτονιάς καμάρι
κακόν αμμάτιμ πλάστη μου την νύμφη μην και δει την
γιατί η νύμφη εθ θεά κι ωσάν την Αφροδίτην
που' χεν του ήλιου πρόσωπον ποττέ πο' ν ιζοφφώννει
φωτίζει χρόνια και καιρούς με λείφκει με τελειώννει.*

³ Η μαθήτρια Παναγιώτα Κωνσταντίνου διάβασε τον σχετικό κυπριακό μύθο για τους κήπους της Αφροδίτης στην περιοχή της αρχαίας Ταμασσού.

*Ω μια στέκει και στολίζεται
κι όπου φανεί γνωρίζεται
στον κόσμο δεν είν' άλλην.
Ω της Αφροδίτης της θεάς
επήρεν της τα κάλλη.*